



# KURESSAARE LÕSSIPARK

Dendroretk koos pärimuste ja legendidega



*Park - see on Unistus*

# **KURESSAARE LOSSIPARK**

**Dendroretk koos pärimuste ja legendidega**



Koostaja: Katrin Reinhold

Toimetajad: Olev Abner, Tõlkide ja Tõlkijate Liidu OÜ

Kaane fotod: Lembit Michelson, Kuressaare Linnavalitsuse arhiiv

Fotod: Kuressaare Linnavalitsuse arhiiv, R. Tamm, K. Reinhold, L. Michelson, J. Kalmu

Kujundus ja küljendus: Helje Eelma / Akriibia OÜ

Trükk: Aktaprint

2011



Raamatu väljaandmist toetas Euroopa Regionaalarengu fond läbi INTERREG IV A Kesk-Läänemere programmi.

Trükkis valmib Devepark projekti "Jätkusuutlik ajalooliste parkide haldamine ja arendamine Soomes ja Eestis" raames.

## SISUKORD:

- 4 Eessõna
- 8 Pargihiis ja rajatised
- 16 Pargi kaart
- 18 Dendroretk
- 88 Puittaimestiku nimekiri
- 94 Kokkuvõte
- 96 Allikmaterjalid ja kasutatud tähised



## EESSÕNA

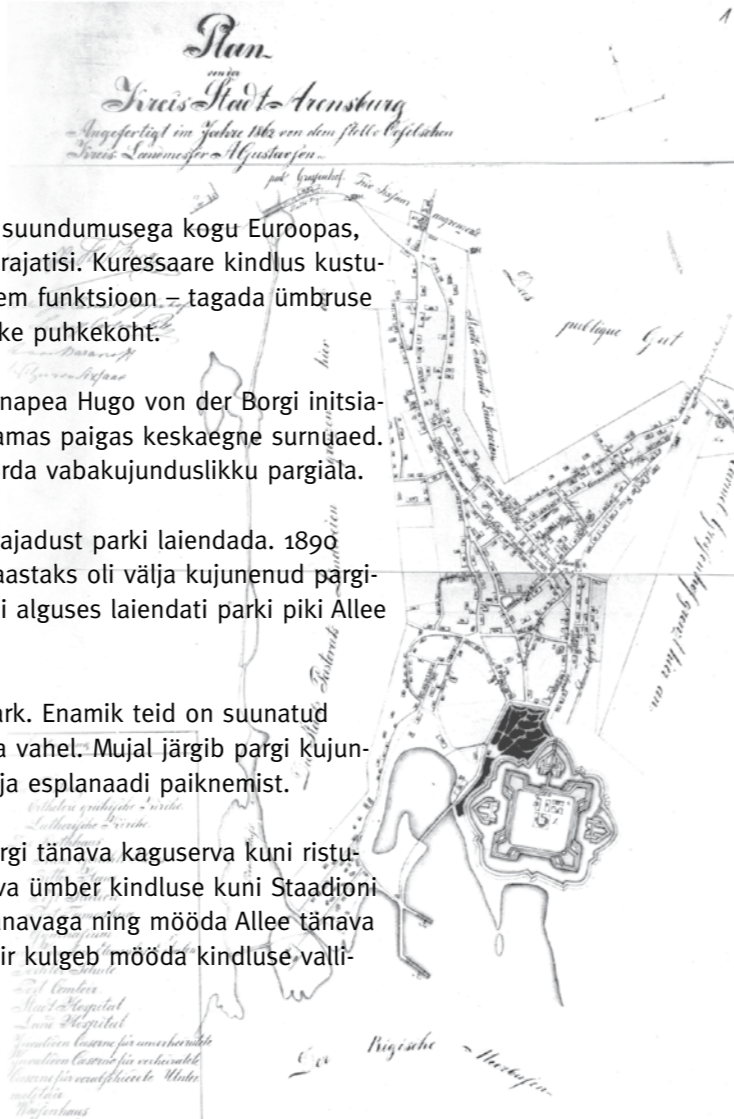
Kuressaare Lossipargi rajamine on seotud 19. sajandi üldise suundumusega kogu Euroopas, mille kohaselt hakati haljastama kasutuseta jäänud kindluserajatisi. Kuressaare kindlus kustu-  
tati sõjaliste objektide nimekirjast 1936. aastal, seega varasem funktsioon – tagada ümbruse  
hea nähtavus – asendus võimalusega rajada alale linnaelanike puhkekoht.

Pargi vanima osa rajamist alustati 1861. aastal tollaegse linnapea Hugo von der Borgi initsia-  
tiivil Riia arhitekt H. Göggingeni projekti järgi. Varem asus samas paigas keskaegne surmuaed.  
1862. aasta linnaplaanil näeb linnuse põhjaküljel esimest korda vabakujunduslikku pargiala.

Pargi loomine hoogustas kuurordielu, mis omakorda tingis vajadust parki laiendada. 1890  
aastatel rajati allee kindluse ümber asuvale glassiile, 1890. aastaks oli välja kujunenud pargi-  
väljak kõlakoja, „Tivoli“ kohviku ja kuurhoonega. 20. sajandi alguses laiendati parki piki Allee  
tänavat linnuse idaküljele.

Kuressaare Lossipargi põhjaosa on tüüpiline vabakujuline park. Enamik teid on suunatud  
külastajate kogunemiskohta – väljakule Kuursaali ja kõlakoja vahel. Mujal järgib pargi kujun-  
dus ajalooliselt välja kujunenud reljeefi – glassii, vallikraavi ja esplanaadi paiknemist.

Pargi välispiir kulgeb Lossi ja Pargi tänava ristmikust piki Pargi tänava kaguserva kuni rist-  
miseni Kalda puistestega, mööda puistee lääne- ja kirdeserva ümber kindluse kuni Staadioni  
tänavani, mööda tänava loodeserva kuni ristumiseni Allee tänavaga ning mööda Allee tänava  
edelaserva kuni Lossi ja Pargi tänava ristmikuni. Pargi sisepiir kulgeb mööda kindluse valli-  
kraavi väliskülge ääristavat kaitserinnatist (glassiid).



## HEA TEADA

Kuessaare Lossipargi pindala oli koos kindluse ja vallikraavidega 17,2 ha. Peale piiride muutmist 2002. aastal sai pindalaks 6,3 ha.

Park on alates 1959. aastast looduskaitse all.

Kindlus võeti 1926. aastal arhitektuurimälestisena kaitse alla.

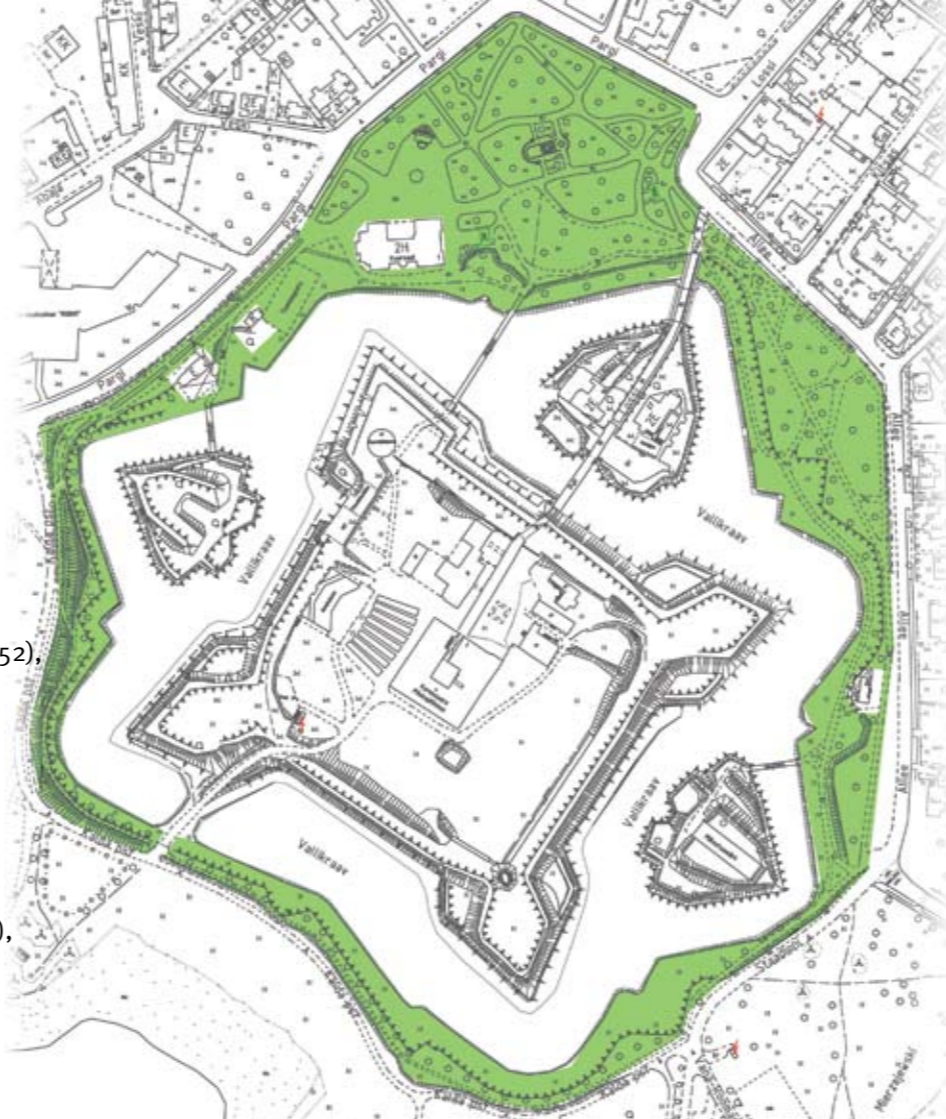
Park kuulub 1973. aastast Kuessaare vanalinna muinsuskaitsetsooni.

Pargi liigirikkust võib pidada suureks. 2010. aastal registreeriti looduskaitse all olevas pargiosas 69 puittaimeliiki, millest 18 on kodumaised.

Esindatud on kodumaised liigid (sulgudes puude arv pargis): harilik vaher (617), harilik saar (79), harilik kuusk (59), harilik jalakas (55), harilik pärn (44), pooppuu (20), harilik tamm (12) ja künnapuu (8). Võõrliikidest harilik hobukastan (52), läänepärn (46), suurelehine pärn (21), euroopa lehis (2) ja põldvaher (6).

Kuessaare Lossipargis on 12 põlispuu mõõtmetega (1-meetrise rinnasdiameetriga 1,3m kõrguselt mõõdetuna) või lähiajal põlispuu mõõtmeid saavutavat puud, millest enamik paiknevad pargi põhja- ja loodeosas.

Põlispuud on: harilik hobukastan (D = 90 cm), läänepärn (D = 91 cm), harilik saar (D = 93 cm), läänepärn (D = 93 cm), harilik pärn (D = 93 cm), harilik pöök (D = 97 cm), harilik saar (D = 98 cm), harilik hobukastan (D = 100 cm), harilik jalakas (D = 100 cm), harilik saar (D = 101 cm), hõbehaab (D = 108 cm) ja pargi kõige jämedam puu – berliini pappel (D = 122 cm).



Dendroloogilisteks haruldusteks on lossipargis harilik pöök, kaks punaselehise harilikku pööki 'Atropunicea', amuuri korgipuu, läiklehine pärn, mitu põldvahtrat, ida-jugapuud ja harilikku jugapuud.

Suurt paplit pargis suveteatri ees kutsuti juba ammu "pargivanaks", see on suurim puu linnapargis. Möödunud aastal oli ta osaliselt veel roheline, kuid tänava kevadel pole tal enam ühtegi lehte. Puu übermõõt rinna kõrguselt on 5,3 meetrit. Kahju, et meie puude uhkus, mille vastu fotograafid ja kunstnikud alati huvi tundsid, on nüüd surnud hiiglane.

E. Neeme ajaleht "Kommunismiehitaja" mai 1961.a.



Kanada pappel (*Populus canadensis*)

# PARGIHIIS JA RAJATISED

- A -

## ENDISE KALMISTU ASUPAIK

Monument on püstitatud paekivist ja pargi rajamise käigus leitud hauaplaatidest, sellel on kirjas saksakeelne tekst ja Fr. Schilleri mõttetera: „Tee head, sellega sa toidad inimkonna jumalikku taime“. 1861. aastal linnanvanem Hugo von Borgi ajal ühinesid linn ja maa selle pargi rajamiseks. Nende tööde juures satuti inimluudele, mis kokku koguti ja selle monumendi alla maeti.





- B -

## KUURHOONE

Historitsistlikus stiilis Kuurhoone valmis 1889. aasta 11. juunil. Selle avamist tähistati suure avapeoga. Hoones oli puhvet, restoran, lugemistuba, kaardimängutuba, daamide tuba, saal teatri, muusika ja tantsu jaoks, lahtine veranda, ametikorter ja vaatetorn. Kuurhoone kuulus linnale, kes selle suveks välja rentis. Siin asus söögimaja, hingekosutuseks korraldati kontserte, teatrietendusi, tantsuõhtuid, näitusi ja muid üritusi.

1920. aastate keskel paigutati pargiväljaku keskele dekoratiivne lillevaas.



- C -

## KÕLAKODA JA PURSKKAEV

Kõlakoda kuulub pargi vanimate ehitiste hulka, esimene hoone valmis 1860. aastal. Praegune kõlakoda on arvult kolmas ja ehitatud 1922. aastal Soome ühe selle ala parema arhitekti Jursieni projekti järgi. Purskkaev valmis 1938. aastal.





- D -

**RIIGIPEADE PARGIHIIS**

5. augustil 2002 aastal alustati Kuressaare linna algatusel lossiparki Riigipeade Pargihiie rajamist, kuhu Kuressaare linna külastavad riigipead istutavad soovi korral tamme.

2002. aastal – EV president Arnold Rüütel

2002. aastal – Läti Vabariigi president Vaira-Viķe Freiberga

2005. aastal – Leedu Vabariigi president Valdas Adamkus

2005. aastal – Poola Vabariigi president Aleksander Kwaśniewski

2007. aastal – Eesti Vabariigi president Toomas-Hendrik Ilves

2008. aastal – Hollandi kuninganna Beatrix (pildil)

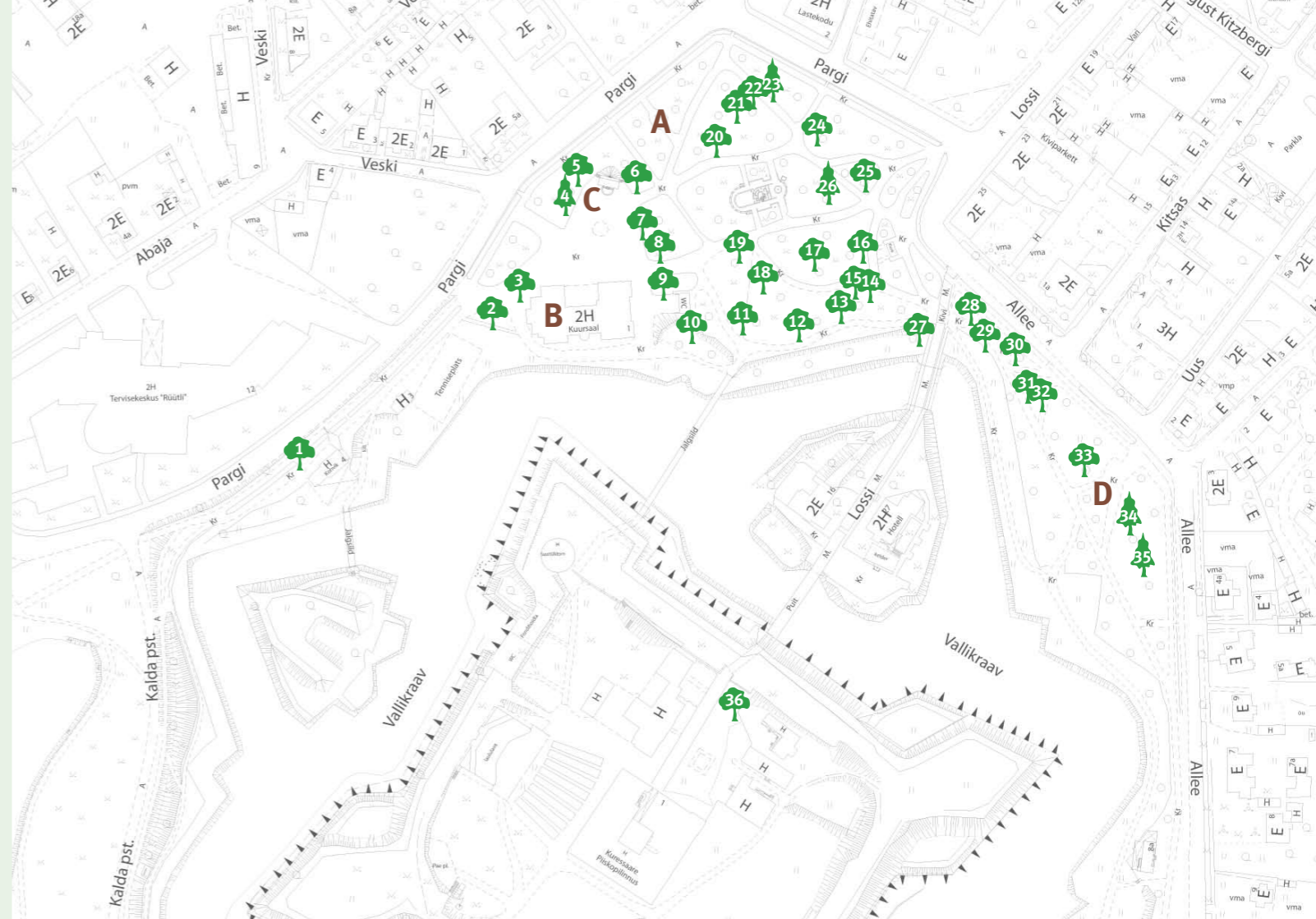
Väljaspool Pargihiit on tamme istutanud 26. juunil 1992. aastal Rootsi Kuningriigi suursaadik taasiseseisvunud Eestis (1991–1995) Lars Arne Grundberg. See tamm märgib keskaegse kiriku asupaika. Kirik hävines 1612. aastal rootslaste sõjaretke käigus tollases taanlaste võimupiirkonnas, kuhu Saaremaa kuulus.

05. juunil 1995. aastal istutasid Lions Klubi 5. aastapäeva puhul parki tamme Lionsite maailmaorganisatsiooni teine president Augustino Soliva ja leedi Helena.



## DENDRORETK

1. Künnapuu (*Ulmus laevis*)
2. Harilik jalakas (*Ulmus glabra*)
3. Harilik pärn (*Tilia cordata*)
4. Siberi nulg (*Abies sibirica*)
5. Amuuri korgipuu (*Phellodendron amurense*)
6. Pooppuu (*Sorbus intermedia*)
7. Laialehine ebajasmii (*Philadelphus pubescens*)
8. Tatari kuslapuu (*Lonicera tatarica*)
9. Harilik hobukastan (*Aesculus hippocastanum*)
10. Üheemakaline viirpuu (*Crataegus monogyna*)
11. Harilik saar (*Fraxinus excelsior*)
12. Harilik kikkapuu (*Euonymus europaeus*)
13. Karvane viirpuu (*Crataegus submollis*)
14. Harilik liguster (*Ligustrum vulgare*)
15. Hõbehaab e. hõbepappel (*Populus alba*)
16. ja 36. Harilik pöök (*Fagus sylvatica*)
17. Harilik pukspuu (*Buxus sempervirens*)
18. Harilik tamm (*Quercus robur*)
19. Põldvaher (*Acer campestre*)
20. Pensilvaania saar (*Fraxinus pennsylvanica*)
21. Harilik pöök 'Atropunicea' (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea')
22. Hall päklikpuu (*Juglans cinerea*)
23. Harilik jugapuu (*Taxus baccata*)
24. Lääne- e. hollandi pärn (*Tilia x vulgaris*)
25. Suur läätspuu (*Caragana arborescens*)
26. Euroopa lehis (*Larix decidua*)
27. Berliini pappel (*Populus x berolinensis*)
28. Prantsuse deutsia (*Deutzia x lemoinei*)
29. Harilik vaher (*Acer platanoides*)
30. Harilik sirel (*Syringa vulgaris*)
31. Suurelehine pärn, teisend cordifolia (*Tilia platyphyllos* ssp. *cordifolia*)
32. Läkkehine pärn (*Tilia x euchlora*)
33. Harilik lumimari, teisend (*Symphoricarpos albus* var. *laevigatus*)
34. Ida- e. teravaokkiline jugapuu (*Taxus cuspidata*)
35. Harilik kuusk (*Picea abies*)



## 1. KÜNNAPUU (*ULMUS LAEVIS*)

D = 72 cm

Looduslik levila katab kogu Euroopat, eelistades jõgede kaldapiirkonna lammimetsi. Künnapuu on 25–35 m kõrgune elliptilise võraga suur puu. Tüve koor on hallikaspruun. Võrsed helepruunid ja peened, noorelt karvased, hiljem paljad, leht pehme karvane või sile, kujult tugevasti ebasümmeetriline, õied erinevalt jalakast rippuvatel raagudel, vili ripsmeliselt karvase servaga, väiksem jalaka viljast, seemnerüü löikub tipust kuni seemneni.

Leidub Kuressaare Lossipargi lääneserva rajatud allee koosseisus. Künnapuu vähenemises on mängus inimkäsi. Künnapuid kasutati tugeva puidu pärast vankrite ja regede valmistamiseks. Rahvapärane nimetus loogapuu näitab, et parimad hobuseloojad tehti samuti künnapuust. Liigi kehva paljunemisvõime tõttu Eesti kliimas on künnapuu Eestis III kategooria looduskaitsealune liik.



## 2. HARILIK JALAKAS (*ULMUS GLABRA*)

D =100 cm, pargi põlispuu.

Harilik jalakas kasvab peaaegu kogu Euroopas ja Väike-Aasias. Eestis leidub teda hajusalt laialehiste segametsade koosseisus. Suur tiheda ja laia võra ja looklevate võrsetega heitlehine puu võib kasvada kuni 500 aasta vanuseks, kuni 40 m kõrguseks ja saavutada tüveümberrõõdu kuni 7 m. Tüve koor on tumehall ja pikivaoline.

Hariliku jalaka tumepruunid võrsed on karvased, pungad tumedad, karvased, õiepungad on lehepungadest tublisti suuremad ja kerajad. Lihtleht on karvane nagu mehe lõug, lehelaba on kergelt ebasümmeetriline, lehtedel näha „jalad“ – enamik külgroode haruneb enne lehe serva. Väikesed pruunikad õied asuvad sarikas, lühivarre otsas. Õitseb aprilli lõpus, viljad valmivad juuni keskpaigas.

Viimastel aastakümnetel hävitab jalakaid ohtlik seenhaigus jalakasurm. Harude ja okste kuumamisi tekitab ka jalakapässik, mille kahjustuse tulemusel seeneeosed lükkavad puukoore lahti ja puu näeb välja, nagu oleks põlenud. Lossipargi jalakatel leidub ka ohtlikku soomustorikut, mis tekitab tüve südamikü mädanikku.

Sakslastel on jalakas nõiapuu, Antiik-Kreekas seostatakse surma ja leinaga, Eestis mitte.



### 3. HARILIK PÄRN (*TILIA CORDATA*)

D = 93 cm, pargi põlispuu.

Levila Euroopa, Lääne-Siberi lõunaosa, Väike-Aasia, Eestis kasvab looduslikult.

Leht on pealt tumeroheline läiketa või nõrgalt läikiv, alt sinakasroheline, roodude nurkades karvane. Võrsed on punakad, kollakad karvadeta, pungad vahelduva asetusega. Noor suvine juurdekasv on karvane.

Ladinakeelne nimetus (*T. cordata*) tähendab südamekujulist, ühelgi teisel kodumaisel puul sellist lehekuju ei ole. Pärna laiad lehed paiknevad mõlemal pool võrset ühtlaselt, tekitades varju pakkuva hämara lehekatus. Harilik pärn on kodumaiste puude seas kõige varjutalavam. Eesti vanimad pärnad on 500 aastased.

Sageli ei jõua pärna seemned sügiseks küpseda ega idane, aga paksu koore tõttu idanevad halvasti ka küpsed seemned. Suur osa pärnadest sirgub kännuvõsust.

Pärnapuu tõsisem kohustus oli olla kohtumõistmise paik, mis kehastas halastust. Tava pärineb ristiusu-eelsest ajast, kui hõimud kogunesid kohtumõistmiseks pühapuude alla. Vanad germaanlased ja skandinaavlased pühendasid pärna maajumalanna *Frejale* ja lastesaamise ja viljakuse jumalanna *Friggale*. Eestlased pidasid pärna pühaks puuks juba enne ristiusu tulekut.



#### 4. SIBERI NULG (*ABIES SIBIRICA*)

Siberi nulud on igihaljad kitsaskoonusja võraga kuni 40 meetri kõrguseks kasvavad puud. Looduslikult kasvavad Lääne- ja Kesk-Siberis ning Ida-Euroopas. Nulg on põhiline puuliik taigavööndis, moodustades nn. tumetaiga.



Siberi nulg jõudis Eestisse 19. saj. teisel poolel ja on enim kasutamist leidnud nululiik Eesti parkides ja haljasaladel. W.M.A. Engelhardt paigutas Eesti mõisaparkide kujundamisel mura-ala servadesse siberi nulu gruppe, mis teeb Eesti pargi ainulaadseks maailmas.

Keskeast vanematel siberi nulgudel võib olla kaheharuline latv, põhjustatuna ladva murdumisest heal käbiaastal või raske lume tõttu, samuti hiliskülmade tõttu. Nulu käbid kasvavad võrsel püsti ja lagunevad, jättes käbi rootsu puu külge. Siberi nulu puit on vaiguta ja mädanev, seetõttu elavad nad vaid 100 aastaseks; võivad haigestuda ka kuuse juurepessu. Kuressaare Lossipargis rajamise ajal istutatud siberi- ja palsaminulud on tänaseks hävinenud.

**Nuluõliga ravitakse köha, nohu ja teisi hingamisteede haigusi. Slaavi traditsiooni järgi elavad nulgudes metsajumalannad.**



## 5. AMUURI KORGIPUU (*PHELLODENDRON AMURENSE*)

D = 31 cm, dendroloogiline haruldus.

Kodumaal kuni 25 m kõrguseks sirguv, Eestis kuni 15 m kõrgune ja 8 m laiune, ovaalse võraga suvehalja puu kodumaaks on Amuurimaa, Kirde-Hiina ja Mandžuuria. Vanus võib küündida 300 aastani. Tänu ilusale kroomvärvile, pitsilisele võrale, elegantsetele paaritusulgjatele liitlehtedele, omapärasele helehallile korkjale koorele ja helekollasele sügisvärvile on puu aastaringselt dekoratiivne. Õied on väikesed ja rohekaskollased, koondunud kändasjattesse õisikutesse. Õitseb juunis. Vili on must kerajas mari. Amuuri korgipuu on leidnud laialdast kasutust haljastuses, sest on kiire kasvuga põua- ja tuulekindel pargipuu. Tööstuslikult kasvatatakse amuuri korgipuud korgi tootmiseks.

Lossiparki on istutatud Amuuri korgipuu 1988. aastal Viktor Kingissepa 10ondal sünniaastapäeval.



## 6. POOPPUU (*SORBUS INTERMEDIA*)

Pooppuu kasvab looduslikult Lääne-Eesti mandriosas ja saartel – oma levila idapiiril. Laiemalt leidub teda Baltimaade lääneosas ja Skandinaavias. Ovaalse kuni ümara võraga heitlehise jämedatüvelise puu eluiga on 300 aastat. Saaremaal mõõdetud kõrgeimad pooppud on 18 meetri kõrgused ja nende tüve ümbermõõt ületab 4 meetrit. Kõige suuremaks kasvavad õuedes, teeservadel ja põllupeenardel, enamasti istutatuna. Tüvekoor on sile ja hallikas, noored võrsed rohekaspruunid, valkjate karvadega. Lehed on tammelehtedega sarnanevad lihtlehed, äärtelt hõlmised ja alt hallikasviltjad. Õitseb juunis valgete kännasõisikutega. Pooppuul on näha tuletaeliku viljakehi, mis tekitavad tüvemädaniku. Kui seenekübarad ilmuvad lisaks tüvele ka jämedatele okstele, tähendab see, et puu on seest ohtlikult pehkinud.

**Söödavad oranžid viljad on maheda maitsega. Neid on lisatud leivajahule, et rasketel aegadel leivapuudust leevendada. Küllap seepärast on Saaremaal Sörves pooppuid ka pühaks peetud. Tema viljade seotusele leivaga viitavad mitmed Põhja- Eestist pärinevad rahvapärased nimed: jahumari, leivamarjapuu, leivamarjapõõsas, leivapuu. Kirjakeelde juurutatud nimi pooppuu on Saaremaa päritolu.**







## 7. LAIALEHINE EBASMIIN (*PHILADELPHUS PUBESCENS*)

h = 4,5 m

Perekond kannab nime Egiptuse kuninga Ptolemaios Philadelphose (285–247 e.m.a.) järgi, kes oma õe naiseks võttis (philadelphos = õde või venda armastav). 2–3 m kõrguseks kasvav suvehaljas ilupõõsas on levinud kultuuris, seda kasvatatakse alates 16. sajandist. Lehed on vastakud, munajaselliptilised, erinevalt harilikust ebajasmiiinist on alt tihedalt hallikarvased, hambulise või peaaegu terve servaga, valged kobaras õied on harilikust ebajasmiiinist nõrgema lõhnaga. Vähenõudliku külmakindla ilupõõsana on laialehine ebajasmiiin Eesti parkides ja haljasaladel laialt levinud.

Kuussaare lossipargis on esindatud koos hariliku ebajasmiiiniga ja saavutanud ebatavalise kõrguse – 4,5 m.



## 8. TATARI KUSLAPUU (*LONICERA TATARICA*)

Levila Kagu-Euroopa, Lääne ja Ida Siber. Tatari kuslapuu on 3–4 m kõrgune põõsas või madal puu. Halli värvi oksad on võnklevad ja harulised, vanemad oksad kestendavad pikade ribadena. Terveservalised lihtlehed on piklikmunajad, pealt tumerohelised ja kaetud pehmete karvadega, asetsevad okstel vastakult. Pungad on pikad ja teravad ning asuvad harali: peaaegu risti oksaga; neid on ühe lehe kaenlas ridastikku mitu tükki. Õitseb suve algul, lehtrikujulised õied on valged, roosad või punased. Punased marjad on sageli kahekaupa alusel kokku kasvanud. Marjad oma kauni värvi, mahlakuse ja läikiva pinnaga kutsuvad sööma, kuid see on ohtlik märk, sest **kuslapuu marjad on möödukalt mürgised**, vahel lausa eluohtlikult! Siiski on sellest kaunist puust rohkem kasu kui ainult silmarõõmuks. Nimelt on tema puit väga kõva, nagu luu.

**Sellest valmistati omal ajal kangakudumissüstikuid, rehapulki, heegelnõelu, jalutuskeppe ja muid esemeid, mis pidid olema hästi vastupidavad.**



## 9. HARILIK HOBUKASTAN (*AESCULUS HIPPOCASTANUM*)

Hariliku hobukastani looduslikud kasvukohad asuvad Balkanimaadel. Harilik hobukastan on heitlehine, 25–30m kõrgune keraja võraga puu ja kasvab 200–300 aastaseks. Eestisse toodud 17. sajandil, üks enimkasutatud võõrliike haljastuses nii pargi- kui alleepuuna. Tänu soojemale kliimale on Saaremaal kasvavad hobukastanid tunduvalt lopsakamad kui mandri-Eestis. Tüvekoor plaatjalt rõmeline, hallikaspruun. Oksad jämedad, pruunid, suurte pungadega. Vastakud sõrmjad liitlehed moodustavad erilisel dekoratiivse lehestiku, õitsemise ajal meenutab hobukastan tänu püstistes pööristes olevatele õisikutele küünaldes jõulupuud. Hariliku hobukastani vili on ogaline kupar, mille sees on seeme (vahel ka kuni 3 seemet) - sile, ümar ja pruun, mida rahvas kastanimunaks hüüab.

**Kastanimune on kasutatud loomasöödana, samuti seebi keetmisel. Toored kastanimunad ja neid ümbritsev ogaline kest on inimesele mürgised. Õiepungi võib kasutada humala asemel õlle pruulimiseks. Türgi ratsaväelased söötsid vilju oma hobustele. Siit ka puu nimetus – hobukastan. Pärast lehtede langemist jäävad võrsetele hobuserauakujulised armid.**

Lossipargis on hobukastaneid säilinud pargi rajamise algusest, nende hulgas 90 cm rinnasdiameetriga põlispuu.





## 10. ÜHEMAKALINE VIIRPUU (*CRATAEGUS MONOGYNA*)

Üheamakaline viirpuu on 8–10 m kõrgune põõsas või madal puu, looduslikult levinud Kesk-Euroopas. Tüvekoor on pruunikas ja ketendav, võrsetel 1,5 cm pikkused astlad. Lehed on vahelduvad, hõlmised või lõhised liitlehed 3 või 5 hõlmaga, tumerohelised ja pika rootsuga. Õitseb juunis, õied on valged ja punaste tolmukatega, paigutunud hõredatesse sarikõisikutesse. Vili on punane õunvili, mis valmib septembris. Tänu kõvale, tihedale ja kauni punaka tooniga puidule kasutatakse viirpuud nikerdusteks ja treimistöodeks. Viirpuu valge õite küllus sümboliseerib kehalist, kõlbelist ja vaimset puhtust, mille poole inimesed püüdlevad. Inglismaal on viirpuul olnud tuhandeid aastaid oma roll kevadistel pidustustel, viljakustavandeis ja abielu sõlmimise tseremooniatel.

**Legendi järgi käias Walesi „valge tee jumalanna“ kord tühjal taeva laotusel ja temast jäi maha viirpuu valgete õielehtede rada, millest sai linnutee.**



## 11. HARILIK SAAR (*FRAXINUS EXCELSIOR*)

D = 101 cm, pargi põlispuu.

Teiste saarte hulgast kõrgeima kasvuga ning jämedaima tüvega liik saare perekonnas on kodumaine harilik saar. Kogu Euroopas levinud sirgetüveline ja kiirekasvuline suvehaljas puu võib kasvada kuni 45 m kõrguseks ja kesta 250 aasta vanuseni. Eesti asub hariliku saare levila põhjapiiril, sellepärast küünib meil kasvavate suurimate saarte kõrgus „vaid“ 30 meetrini. Tüvi on rohekashall ja sile, vanematel puudel veidi rõmeline. Võrsed helehallid või rohekad, pungad iseloomulikult mustad, ladvapung on suur. Lehed 7–15 lehekesega liitlehed, teravalt saagja servaga. Pöörisjad õied ilmuvad mais, tiibviljad valmivad septembris. On Eestis üsna külmaõrn, tihti kahjustub kevadiste hiliskülmade tõttu. Siit pärineb ka kevadkülmade rahvapärane nimetus – saarepuuvilu. Siiski on tegemist levinud ilupuuna nii parkides, haljasaladel kui ka taluõuedes.

**Saare lehtedest saadi riidele rohelist ja musta värvi, saare okstest valmistati loomasöödaks vihtasid. Saarepuust meisterdati hõvli pakke ja rattakodaraid ning tänu puidu heale koolduvusele ka hobuselookasid ja reejalaseid.**

**Legendi järgi tappis Achilles Hectori saarepuust odaga. Klassikalisel ajal oli saar pühendatud merejumal Poseidonile ja saarepuutükke võeti meresõidule minnes amulettidena laevale kaasa.**

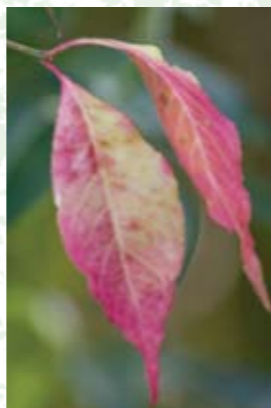


## 12. HARILIK KIKKAPUU (*EUONYMUS EUROPAEUS*)

h = 5 m

Kreekakeelne Theofrastosest pärit nimi *euonoma* tähendab 'heanimeline'. Leviala kogu Euroopas, Balkanimaadel ja Kaukaasias, samuti Krimmis. Meil kasvab harilik kikkapuu looduslikult kuni 5 m kõrguse püstise põõsa või madala puuna Kagu-Eestis, Koiva jõe lammil, mis on tema areaali põhjapiir. Kõikide kikkapuude ühiseks tunnuseks on neljakandilised võrsed, mis olenevalt liigist on rohkem või vähem kaetud korkjate liistakutega. Tüvi hallikas või pruunikas, noored võrsed pruunikasrohelistes või punakaspruunid, pungad rohelised. Lehed on vastakud lihtlehed, teritunud tipuga, peensaagja servaga. Väikesed rohekasvalkjad, pea märkamatud õied ilmuvad mais, 3–5 kaupa lehtede kaenas. Kikkapuude ilu ilmneb alles sügisel, kui värvuvad kardinalimütsi meenutavad punased viljad, mille avanedes ilmuvad oranšid seemned. **Taime lehed ja viljad on väga mürgised!**

**Vanasti kasutati seemnerüüd oranži värvainena, india naised kasutavad seda tänini näole täpi tegemiseks.**





### 13. KARVANE VIIRPUU (*CRATAEGUS SUBMOLLIS*)

Viirpuud kuuluvad enam kui 1000 liigiga perekonda. Karvane viirpuu pärineb Põhja-Ameerika kirdeosast Kanadas, kasvab alusmetsarindes ja metsaservadel. Meil on üks tavalisemaid viirpuuliike, kasvades madala 5–8 m kõrguse heitlehise põõsa või puuna. Võrsed noorelt karvased, hiljem paljad, võnklikud. Astlad 4–6 cm pikkused, veidi kõverdunud. Lehed laimunajad, 4–8 cm pikkused, ebahürtlaseks saagja servaga, pealt kollakasrohelised, liduskarvadega, alt karekarvased. Viirpuud kuuluvad kõige tugevamate ja kohanemisvõimelisemate puude hulka. Tänu pikkadele ogadele saab karvasest viirpuust läbipääsmatu heki nii inimestele kui loomadele.

**Vanasti oli viirpuuhekk tüüpiline sakste aedades ja parkides, mitte talude ümbruses. Rahvakeelsed nimetused on jahumarjapuu ja leivapuu, sest viljad on söödavad.**



## 14. HARILIK LIGUSTER (*LIGUSTRUM VULGARE*)

Levila Kesk-ja Lõuna-Euroopa, Väike-Aasia, Põhja-Aafrika. Perekonnanime *Ligustrum* (ladina k.) võiks tõlkida kui 'Liguurias kasvav' või 'punumistöös kasutatav'. Harilik liguster on 2–5 meetri kõrgune levinud ilupõõsas parkides ja hekitaimena ka linnade haljasaladel, kalmistutel ning aedades. Hallikaspruunidel okstel on võrse ligi hoiduvad pungad, vastakud terveservalised lihtlehed on kuni 6 cm pikad, teravneva tipuga, pealt tumerohelised, nahkjad, alt helerohelised. Leheserv on allapoole rulluv. Õitseb peale täielikku lehtimist juunis-juulis. Õied on väikesed, valged, lõhnavad, paiknevad püstistes pööristes.

Vili on mitesöödav marjataoline luuvili, valminult must, valmivad septembris-oktoobris ja püsivad kaua põõsa küljes. Külmematel talvedel võivad võrsed külmuda kuni maapinnani, kuid taim taastub üsna hästi kannuvõsudest.





## 15. HÕBEHAAB E. HÕBEPAPPEL (*POPULUS ALBA*)

D = 108 cm, põlispuu pargi rajamise algusajast.

Nimetus arvatakse tulevat kreekakeelsest sõnast *paipallo*, mis tähendab 'võbisema', 'väri-sema'. Hõbehaab on kiirekasvuline 25–30 m kõrguseks kasvav heleda võraga heitlehine kahekojaline suur puu, võrdlemisi lühiealine, elades maksimaalselt 150 aastaseks. Levilaks on Euroopa lõunaosa, Siber, alad Põhja-Aafrikast kuni Hiinani. Eestisse introductseeritud 18. sajandi lõpus, nüüdseks levinud pargipuu.

Võrsed oliivrohekad, kaetud valge viltja kihiga. Pungad väikesed, samuti valgeviltjad. Lehed noortel puudel ja vanematel tugevatel pikkvõrsetel 3–5 hõlmased, kuni 10 cm pikad, noorelt mõlemalt küljelt valgeviltjad, hiljem vaid alt. Vanemate puude lehed pikkvõrsete alaosas ja lühivõrsetel ümmargused kuni ovaalsed, loogelise servaga, ca 5 cm pikad, pealt hallikasrohelised.

Õitsevad enne lehtimist, emas- ja isasõied on urvataolised, 8–10 cm pikkused, ilmudes enne lehti ja esinevad erinevatel puudel. Puud on tihti tekkinud juurevõsudest ja seetõttu kaldu.

**Vanad roomlased pidasid hõbehaaba suures aus ja neid kultiveeriti palju avalikes kohtades.**



## 16. JA 36. HARILIK PÖÖK (*FAGUS SYLVATICA*)

Üks Eesti suurimaid harilikke pööke  $D = 97$  cm,  $h = 24$  m

Eesti jämedaim harilik pöök kasvab Kuressaares linnuse hoovil ja selle diameeter on 109,5 cm. Perekonda kuuluvad heitlehised, vahelduvate lihtlehtedega, tuultolmlejad, suured laiuva võraga puud, mis kasvavad kuni 45 m kõrguseks ja elavad 500 aastaseks. Eesti territooriumile hariliku pöögi levila ei ulatu, puu kasvab Kesk- ja Lääne- Euroopas. Pöök jõudis ilupuuna Eesti parkidesse 19. sajandis teisel poolel. Kuressaare linnaparki istutati pöögid ilmselt pargi rajamisel. Pöögi sile hõbehall koor ja kevadised puhkevad pungad on andnud puule hellitava nimetuse „elevant siidkleidis“.

**Koorega küpsetatud pöögipähkleid kasutati vanal ajal toiduks, toored pähklid ei ole söödavad, sisaldades inimestele kahjulikku alkaloidi fagiini, mis aga laguneb kuumutamisel ja küpsetamisel. Eesti kliimas viljuvad siiski vaid üksikud isendid.**

Pöögi nimetusest on tulnud raamatu nimetus paljudes keeltes (*Buche* (pöök) ja *Buch* (raamat) saksa k.), Euroopas seostatakse pööki kirjutamise arenguga. Johannes Gutenberg leiutas 1450. aastal trükipressi just tänu pöögikoorest lõigatud kirjatähe jäljendile paberil.





## 17. HARILIK PUKSPUU (*BUXUS SEMPERVIRENS*)

Oma Levialal Lõuna-Euroopas, Põhja-Aafrikas ja Väike-Aasias kasvab pukspuu 6–8 meetri kõrguse igihalja kõrge põõsa või madala puuna, elades kuni 700 aastaseks. Eestis kasvatakse pukspuud ilu- ja hekitaimena ja tema kasvukõrgus ulatub vaid ühe meetrini, eelistades sooja ja varjulist kasvukohta. Tallinnas Dvigateli kvartalis kasvavad pukspuud, mille kõrgus on üle 2 m. Võrsed on neljatahulised, hallikad või rohelised. Vastakud lehed on terve-servalised, ovaalsed, 1–3 cm pikad, pealt tumerohelised ja nahkjad, alt heledamad. Mais ilmuvad kollakasrohelised õied. Emasõied asuvad suurtes peades võrsete tipus, isasõied väikestes peades emasõisiku alusel. Pukspuud on mõnikord peetud harilikuks pohlaks, sest väliselt on noor pukspuu tõepoolest pohlasarnane. Kuid ettevaatust – **pukspuu on mürgine**, värsket mahla sattumine nahale võib põhjustada nahapõletikku.

**Pukspuu tihedast ja kõvast puidust tehakse piibukahasid, malendeid ja muusikariistu.**



## 18. HARILIK TAMM (*QUERCUS ROBUR*)

Ladinakeelne nimetus *Quercus robur* tähendab eesti keelde tõlgituna 'ilus, võimas puu'. Eestis ainukesena tammedest looduslikult kasvav harilik tamm on suur, tugev, laiavõraline ja jämedatüveline, tugeva juurekavaga heitlehine puu. Väga pikaeline, kasvades 500 aastaseks ja vanemaks. Kämblapikkuse tamme juured ulatuvad juba kolmekordse puu kõrguse sügavusele, suure tamme juur võib ulatuda kuni kümne meetri sügavusele. Hariliku tamme leviala hõlmab suurema osa Euroopast ja Väike-Aasiast. Eestis kasvab ta peaaegu oma leviala põhjapiiril, sinne kliima on tema jaoks karm põhjala. Sellest hoolimata on ta võimas ja suursugune, puude kuninga tiitel sobib talle Eestis sama hästi kui mujal. Lühikeseks jääv kasvuperiood väljendub selles, et lehed lihtsalt külmuvad ja kuivavad puu külge.

Tamm on Eesti looduskaitse sümbol, samuti on kaitsealuste põlispuude seas kõige enam just tammesid. 5000 aastat tagasi olid peaaegu pooled siinseist metsadest tammikud. Põllumaade laiendamisega hävines aga palju tammemetsa.

**Tamm oli ka talumehe raud – tugevast tammepuidust tehti tuulikute kõige kandvamad osad. Kõige rohkem kulus tammepuitu laevaehituseks.**

**17. sajandil hakati massilist tammemetsade hävitamist piirama. Kui Eesti kuulus Rootsi riigi koosseisu, oli talupojal õigus oma maal tamme raiuda vaid siis, kui ta kaks puud asemele istutab. Peeter I kehtestas tammede loata raiumise eest surmanuhtluse. Tamm on paljude rahvaste püha puu antiikmaailmast saati; paljude Euroopa rahvaste uskumustes on tamm piksejumala puu. Vana tamm seisab maastikul tihti üksi, juured ulatuvad põhjaveeni, seetõttu toimibki tamm loodusliku piksevardana.**





## 19. PÖLDVAHER (*ACER CAMPESTRE*)

h = 6,5 m, dendroloogiline haruldus.

Oma 17 m kõrguse kasvuga oli Eesti kõrgeim põldvaher.

Pöldvaher on ümara võraga 15–25 m kõrgune puu, areaali ebasoodsates osades ka põõsajas, kasvab Kesk-Euroopast kuni Lääne-Aasiani. Puud on pikaealised, võimelised kasvama kuni 400 aastat. Kuigi seda sügisel kuldkollaseks värvuvat, madalat, rohkelt haruneva võraga puud võib leida nii mõnestki linnapargist, on ta meil siiski vähe levinud. Selle peamiseks põhjuseks on põldvahtra pakasetalumatuse.

**Trieris säilitatavas 15. sajandist pärit käsikirjas, mis räägib taimedest armastuse tähistajana on öeldud, et kui matkata võõrsile ja jätta armsam koju maha, tuleb rinda panna põldvahtra oksad. Vahtraleht, mis oma pika rootsuga on puu oksaga tugevalt seotud ega rebene kergesti, sümboliseerib seotust algallikaga.**





## 20. PENSILVAANIA SAAR (*FRAXINUS PENNSYLVANICA*)

Kasvukõrgusega 15–20 m, ebakorrapärase võraga suvehaljas puu kasvab Põhja-Ameerika idaosas laialdasel alal jõeorgudes ja järvede kallastel, samuti soodes. On üks levinumaid Eestisse introdutseeritud saare liike, olles looduslikult kasvavast harilikust saarest külma-kindlam, vähenõudlikum, linnatingimusi hästi taluv ja haiguskindel. Leidub arvukalt linnaparkides ja linnades alleedel. Harilikust saarest eristub kergesti pruunikashallide karvaste võrsete, helepruunide pungade, alt oluliselt karvasemate lehekeste ning leherootsu ja teistsuguste tiibviljade poolest. Ta on harilikust saarest madalam, tema puit on hapram ja seetõttu vähem hinnatud.





## 21. HARILIK PÖÖK 'ATROPUNICEA' (*FAGUS SYLVATICA* 'ATROPUNICEA')

D = 66 cm; h = 26,5 m

Eesti kõrgeim punaselehine pöök.

Kultuuris levinud hariliku pöögi punaselehiseid vorme kohtab Eesti parkides sagedasti, enamasti saartel ja Mandri-Eesti mereäärses osas. Kuressaare Lossiparki istutatud ilmselt pargi vanima osa rajamisel, teine pargis esindatud isend aga 20. sajandi alguses. Pöögi punaselehised vormid on eriti ilusad täispäiksepaistelises kasvukohtades, eriti peale päikselist ja pakaselist talve. Meie kliimas pöögi ilusat sügisvärvust tavaliselt ei näe: äkki lihtsalt märkad, et puu lehestik on korruga pruunistunud, püsides puul kuni lume tulekuni. Vesihalli tüve ja peente läikivate pruunide võrsete järgi tunneb kergesti ära ka raagus pöögi, kus pilku püüavad läikivpruunid teravaotsalised pikad pungad.



## 22. HALL PÄHKLIPUU (*JUGLANS CINEREA*)

D = 38 cm

*Cinerea* tähendab ladina keeles tuhakarva, tuhkhalli. Kuni 25 m kõrgune laiavõraline heitlehine puu kasvab looduslikult Põhja-Ameerika idaosa laialehistes segametsades, tihti jõgede kallastel. Eluiga ulatub 200 aastani. Eestis on hall pähklipuu esindatud paljudes vanades mõisaparkides ja linnahaljastuses. Tüve koor on hallikas, vanematel puudel sügavarõmeline. Noored võrsed hallikaskarvased, tipupungad suured ja karvased. Lehed paaritusulgjad, kuni 70 cm pikad, lehekesi 11 kuni 19. Lehekesed piklikmunajad, peensaagja servaga, pealt veidi karvased, alt viltkarvased, sügisvärvus kollane. Isasõied asuvad noorte võrsete alusel rohkearvulistes urbades. Emasõied on üksikult või 2–5 kaupa võrse tipus. Õitseb mais-juunis, söödav pähkel valmib septembris-oktoobris.

**Puit on kõva ja hinnatud, ilusa tekstuuri ja värviga. Indiaanihõimud valmistasid pähklipuidust maju ja mööblit, pähklikestast saadavat värvainet on kasutatud juuste värvimiseks ja riidevärvi valmistamiseks.**

**Ameerika Kodusõjas kutsuti konföderatsiooni poolel sõdivaid sõdureid *butternuttideks*, kuna nende vormiriietus oli halli pähklipuu värvi. Võimalik, et riietus oligi värvitud pähklipuust saadud värvainega.**





### 23. HARILIK JUGAPUU (*TAXUS BACCATA*)

Jugapuud pärinevad tertsiarajastu põhjapoolkeralt, seega on nad reliktid ning ühed vanimad puuliigid Euraasias. Hariliku jugapuu leviala ulatub looduslikult Lääne-Euroopast kuni Mandri- Eesti lääneosani, samuti Väike-Aiasse, Kaukaasiasse ning Põhja-Aafrikasse. Harilik jugapuu on laiuva võraga ja sageli mitmetüveline 20–29 meetriseks kasvav kahekojaline puu või põõsas, olles mittetüüpiline okaspuu, kuna tal on punased marikäbid ja tal puudub vaik. Väga aeglase kasvuga pikaealine puu, vanusega kuni 2500 aastat. Eesti ja Euroopa kõige varjutaluvam okaspuu. Tüvekoor on õhuke ja punakaspruun ning eraldub vanematel puudel soomustena. Okkad on pealt tume- kuni mustjasrohelist, alt tuhmrohelist, varjus paiknevad kammitult. Jugapuu kõik osad, välja arvatud punane seemnerüü arillus, on väga mürgised. Jugapuu on Eestis II kategooria kaitsealune liik.

**Saaremaal oli mõisnikel kombeks lasta tuua metsast suuremate pidude puhuks koormate kaupa jugapuu oksid ja lasta neist pärgi punuda. Lihtrahvas ehtis jugapuu pärgadega kal-mükünkaid. Taoline tegevus hävitas jugapuud paljudest paikadest.**



## 24. LÄÄNE- E. HOLLANDI PÄRN (*TILIA X VULGARIS*)

D = 93 cm

Läänepärn on hariliku pärna (*T. cordata*) ja suurelehise pärna (*T. platyphyllos*) looduslik hübriid, mis levinud kultuuris, eriti Euroopas. Väga elujõuline ja pikaealine, kuni 40 m kõrgune, laikoonusja võraga puu. Võrse on pruun ja paljas, leht on pealt matt ja paljas, alt heledam, roodude nurkadest karvane, püsivad sügisel kauem rohelised võrreldes teiste pärnadega. Läänepärna tüvel on liigile iseloomulikud pahad, mis tekkinud uinuvate pungade vohamisest. Eestisse jõudsid esimesed läänepärnad üle 300 aasta tagasi. Üks vanimaid on 390 aastane puu Tallinnas Suur-Rannavärava mäel. Lossipargi põlispuu istutati siia pargi rajamise alguses.

**Pärna seostatakse antiikmaailmas ja Euroopa vanades kultuurides naiselikkusega. Pärna olemuses on pehmust ja hellust, puit on kergesti voolitav, niin nõtkete ja paindlike, õied nektaririkkad ja magusa lõhnaga.**



## 25. SUUR LÄÄTSPUU (*CARAGANA ARBORESCENS*)

Levila Siberi lääne-, lõuna- ja idaosas. Suur läätspuu on 6–8 m kõrgune püstine põõsas või madal puu. Võrsed on soonelised, noorelt helerohelised, hiljem pruunikasrohelised. Vahelduva asetusega pitsilised lehed on 8–14 lehekesest koosnevad paarissulgjad liitlehed. Õitseb juunis kollaste liblikõitega, mis asuvad üksikult või kuni 4 kaupa kimbus lehtede hõlmas. Vili on kitsas kaun.

**Puitu kasutatakse treimis- ja nikerdamistöodel. Väga levinud õitsev ilupõõsas linnahaljastuses, samuti hinnatud meetaim.**



## 26. EUROOPA LEHIS (*LARIX DECIDUA*)

D = 63 cm; h = 23 m

Kesk-Euroopa mäestikuist ja Lõuna-Poolast pärinev ebakorrapärase võraga väga pikaealine heitlehine okaspuu, mille kasvukõrgus võib ulatuda 30–50 meetrini ja vanus 980 aastani. Eestisse introductseeritud 18 sajandi keskel. Eesti vanades mõisaparkides ja aedades on lehis laialt levinud ja mõnel pool isegi naturaliseerunud. Lossiparki istutatud pargi rajamisel. Võrreldes pargis leiduvate siberi lehisega langetab sügisel okkad hiljem, kuna vajab pikemat kasvuperioodi. Puit on vaigune ja tule- ning mädanemiskindel.

**Lehis oli üks põhilisi laevaehituspuid, lehise vaigust saab valmistada pigi ja tärpentini.**

**Lehisepuidu tugevuse avastas Julius Caesar (100–44 e.m.a.), kui ta piiras Alpides lehisepalkidest ehitatud kindlust, mille palkseinad haokuhjade põletamisest ei süttinud. Hiljem nimetas ta kindluse Larignumiks.**



## 27. BERLIINI PAPPAL (*POPULUS X BEROLINENSIS*)

Pargi jämedaim puu D = 122 cm; h = 27 m

Papli perekonda kuulub ligikaudu 35 liiki kahekojalisi puid, mis kasvavad põhjaparasvöötmes. Berliini pappel on väga noor liik, hübriidne liik loorberpapli (*P. laurifolia*) ja päramiidpapli (*P. nigra* „italica“) vahel, mis tekkis Berliinis alles 19. sajandi II poolel ja levinud kultuuris. Kiire kasvu tõttu kohtame kitsavõralisi paplihiiglasid kirikutorni-taoliselt taevasse kerkimas üsnagi paljudes parkides ja haljasaladel. Lossiparki istutatud tõenäoliselt 20. sajandi algul pargi põhjaosa täiendamise käigus. Papli õied ilmuvad urbadena enne lehti, ja vaigused pungad lõhnavad avanedes iseloomulikult tugevasti. Emaspuude kupardest vabanevaid lendkarvatuttidega seemneid lendab miljardeid. Leht on munajas teravatipuline, pealt läikiv lainetava servaga. Berliini papli puhul on Lääne-Euroopas levitatud isast klooni, mis ei anna lendkarvadega seemneid, küll saastab mai esimesel poolel oma ümbrust varisevate isasurbadega.

**Keskajal kasutati paplipuitu ehituspuuna, sest see on tulekindel. Tänapäeval on paplipuit tooraineks vineeri- ja paberitööstusele. Papli puidust valmistatakse ka niidirulle, puukingi ja tuletikke.**



## 28. PRANTSUSE DEUTSIA (*DEUTZIA X LEMOINEI*)

Taimeperekond on nime saanud Amsterdami raehärra van der Deutzi järgi. Perekonnas ca 50 liiki, mis pärinevad Ida-Aasiast, Himaalajast, Filipiinidelt ja Mehhikost. Hübriidsete sortide aretamisega tegeles tuntud prantsuse aednik Lemoine.

Prantsuse deusia vanemliigid on kaunis deusia (*D. gracilis*) ja amuuri deusia (*D. parviflora*), levinud kultuuris. Prantsuse deusia on heitlehine, meetrikõrguseks ja sama laiaks kasvav vastakute lihtlehtedega püstine põõsas. Lehed on karedad peensaagja servaga ja lühirootsulised. Õied puhasvalged, koondunud püstistesse sarikpööristesse. Kerajad kuparviljad jäävad tihti talveks põõsastele. Õitseb rikkalikult juunis. Kes kord on näinud õitsvat deutsiat, ei jäta enne, kui põõsas õitseb ka tema aias. Lääne-Euroopas on deutsiad väheõudlike põõsastena haljastuses väga populaarsed. Eesti saartel ja rannikualal osutunud üsna külmakindlaks, talub Eestis kasvavatest liikidest kõige paremini varju ning õitseb varjus rikkalikumalt kui teised.



## 29. HARILIK VAHER (*ACER PLATANOIDES*)

Harilik vaher on kodumaine suvehaljas puuliik, kasvades kuni 30 m kõrguseks ja saavutades kuni 1 m tüveläbimõõdu. Võra on munajas kuni ümar ja tihe. Pargi- ja alleepuuna kasvab vaher uhkemaks ja laiavõralisemaks kui metsas. Lisaks meile kasvab Kesk- ja Põhja-Euroopas, Balkani poolsaarel, Väike-Aasias ja Iraanis. *Acer* oli vanade roomlaste nimetus vahtraperekonnale. Vanemate puude tüvi on kaetud tumehalli peenerõmelise korbaga. Oksad on punakaspruunid, siledad. Vastaka asetusega sõrmjad lihtlehed on 5–7 teravatipulise hõlmaga. Leheroots sisaldab valget piimmahla. Parkides kipub vahtraid kahjustama ühe levinuma puuseenena vahtratarjak. Õied püstistes sarikpööristes, kollakasrohelised, meerikkad, õitseb aprillis enne lehtimist. Vili on kaksiktiibvili, mille ehitus võimaldab neid nina peale kleepida, mistõttu on Tartumaal kutsutud vahtrat ka pikaninapuuks. Pikaldane ja päikeseline sügis muudab vahtralehed eriti värviküllaseks. Vahtratest ringallee rajati 1887. aastal.

**Vahtrapuit on hästi töödeldav. Vanarahvas valmistas vahtralaastudest sõelasid viljatuulamiseks (sari). Tänapäeval valmistatakse vahtrapuidust keelpillide kõlakaste. Vahtral on magus mahl, millest valmistatakse siirupit.**



### 30. HARILIK SIREL (*SYRINGA VULGARIS*)

Sirel on heitlehine, 5–6 m kõrguseks kasvav püstine põõsas või madal puu, pärineb Kagu-Euroopast. Harilik sirel on üks esimesi Eestisse introductseeritud eksoote. Väga levinud ja tavaline ilupõõsas parkides, haljasaladel ja vanades taluaedades. Oksa koor sile, lõvedega, võrsed paljad, ladvapunga asemel tavaliselt kaks külgpunga. Lehed kuni 12 cm pikad, südajad, paksud, tumerohelised, alt heledamad, varisevad tihti rohelistena. Õied on koondunud 10–20 cm pikkustesse pöörisesse, mis arenevad tavaliselt ülemistest külgpungade paarist; värvuselt lillad, sinised kuni valged, lõhnavad tugevasti. Õitseb mais-juunis. Sirelite meeldivalõhnaline õitseage märgib suve algust. Õitest, millel kroonlehti rohkem kui neli, otsitakse õnneõisi. Harilikul sirelil on 1500 liht- ja täidisõielist sorti. Kauaaegse Rápina aianduskooli õpetaja Adolf Vaigla aretatud sirelisordid on kantud rahvusvahelisse sordiregistrisse. Lossipargi istutuses on harilik sirel ja selle valgeõieline vorm – üks põhilik põõsarindes; esindatud on ka ungari ja ruaani sirel.

**Inglise keeles kutsutakse sirelit ka piibupuuks (*pipe tree*), sest sirelipuit on kuumusele hästi vastupidav ning olnud kasutusel piibupuiduna.**





### 31. SUURELEHINE PÄRN, TEISEND *CORDIFOLIA* (*TILIA PLATYPHYLLOS* SSP. *CORDIFOLIA*)

Suurelehine pärn on kuni 40 m kõrguseks kasvav heitlehine laimunaja võraga Lääne- ja Kesk-Euroopas kasvav puu. Populaarne parkides kogu Euroopas ja Põhja- Ameerikas. Väga pikaeline puu, võib kasvada üle 1000 aasta vanuseks. Võrse tihekarvane, erinevalt harilikust ja läänepärnast, lehed noorelt alt ja pealt pehme karvased, vanemad alt karvased, leheserv ja -roots karvane. Üheaastased oksad helepruunid ja kaetud karvadega. Õitseb teistest pärnadest varem. Eesti mõisaparkidesse jõudis Saksamaalt arvatavasti ühena esimestest võõrpuuliikidest juba 16. sajandil.

**Pärnalt saadav mesi on eriti väärtuslik. Soojal suvepäeval võib pärna üles leida kõrvade abil – tugeva sumina järgi.**

**Saksamaal ülistati pärna kui külaelu sõlmpunkti. Pärna varju paigutatud pinkidele kogunesid inimesed istuma, „tantsupärn“ oli külapidude keskpunkt.**



## 32. LÄIKLEHINE PÄRN (*TILIA X EUCHLORA*)

h = 24m

Levinud eelkõige kultuuris.

Läiklehine pärn on hariliku pärna (*T. cordata*) ja kaukaasia pärna (*T. dasystyla*) looduslik hübriid mäestikumetsadest. Väärtusliku ilupuuna kasvatatakse teda rohkesti Kesk- ja Lääne-Euroopas. Kuni zom kõrgused, kaarjate maani ulatuvate läikivkollaste võrsete ja ovaalse võraga läikivtumerohelise lehestikuga heitlehised puud. Pärnade seas on ta üks hilisemaid õitsejaid, Eestis puhkeb õide alles juuli lõpus. Kuressaare lossiparki 20. sajandi alguses istutatud puu on saavutanud Mandri- Eestis nähtutest tunduvalt võimsamad mõõtmed.

**Hea meetaim, kuid mesilastele narkootilise toimega. Viljad meil ei valmi.**



### 33. HARILIK LUMIMARI, TEISEND (*SYMPHORICARPOS ALBUS* VAR. *LAEVIGATUS*)

Pärineb Põhja-Ameerika lääneosast, Eestisse introdutseeritud 19. sajandi teisel poolel. Parkides laialdaselt levinud dekoratiivne ilupõõsas. Kõrgus 1–2m. Õitseb juunist septembrini, olles hea meetaim, ilu saabub aga talve hakul, kui põõsas täitub valgete marjataoliste kerajate viljadega, mis püsivad põõsal poole talveni. **Ettevaatust – viljad on mürgised!**

Talub varju, kasvab ka kehvall mullal. On praktiliselt haigusvaba.





### 34. IDA- E. TERAOKKALINE JUGAPUU (*TAXUS CUSPIDATA*)

Looduslik kasvuareal Venemaal, Kaug-Idas ja Jaapanis. Ida-jugapuu talub mandrilist kliimat paremini kui looduslikult meil kasvav harilik jugapuu. Tüvekoor on punakaspruun kollakasvalgete täppidega, okaste alumised küljed on kollakas- või pruunikasrohelised ja tumerohelise kandiga, asudes ebaselgelt kammitult külgokstel, valguse käes teravnurga all ette ja V-kujuliselt suunaga üles. Vana saksa pärimuse järgi on jugapuul deemonitevastane jõud. Rahvapärane nimetus „nõidusepuu“ viitab võimalusele kasutada jugapuu toimet kaheti: heade kavatsuste korral sai temast rahvameditsiinis abi haiguste ja tõbede vastu, kurjade mõtete korral mürgitati jugapuupeekris pakutava veiniga.

**Sitke puidu tõttu on jugapuu olnud kogu Euroopas tuntud vibude ja ambude materjalina, punaka värvuse tõttu aga aadlilosside hinnatud mööblimaterjalina. Legendaarse inglise röövli Robin Hoodi vibu oli samuti jugapuust.**



### 35. HARILIK KUUSK (*PICEA ABIES*)

Kuus on suur ja lai- kuni kitsaskoonusja võraga okaspuu, perekonnas 40 liiki. Harilik kuusk on ainuke Eestis looduslikult kasvav kuuseliik, levikuala on peaaegu kogu Euraasia, puududes vaid suuremal osal Saksamaa territooriumist. Harilikul kuusel on sadakond vormi (ussikuusk, lehterkuusk), on kasvukõrguselt kõrgeim kodumaine puuliik, kasvades 30–50m kõrguseks. Kuusk kasvatab kõrgust, kuni elab, vanus võib küündida 250–400 aastani. Eestile tüüpiline sombune ilmastik on harilikule kuusele väga sobilik. Lossiparki 1912. aastal istutati kuused on ebasoodsate kasvutingimuste tõttu kahjuks hävinemas.

**Levinuim kuusega seotud rahvatraditsioon on kuuse austamine jõulupuuna. Juba muistsel talurahval oli tava ehtida pööripäeval ruume haljaste kuuseokstega. Kuusk on traditsiooniline puu ka matusetalituse juures, seetõttu on Saaremaal olnud kuuse rahvapäraseks nimetuseks ka surmapuu.**

**Kuus on läbi aegade hinnatud ehituspuid. Lisaks majapalkidele valmistati vanal ajal kuusest ka põllutööriistu. Tänu kuusepuu kõlavale helile on ta tunnustatud pillipuu.**



## PUITTAIMESTIKU NIMEKIRI

Jrk. nr.	Kodu- maiusus	Puittaime eestikeelne nimetus	Puittaime teaduslik nimetus
1		deutsia, prantsuse	<i>Deutzia x lemoinei</i>
2		ebajasmiin, harilik	<i>Philadelphus coronarius</i>
3		ebajasmiin, laialehine	<i>Philadelphus pubescens</i>
4		ebatsuuga, harilik	<i>Pseudotsuga menziesii</i>
5		enelas, madal	<i>Spiraea japonica</i> 'Bumalda' (= <i>Spiraea x bumalda</i> )
6		enelas, tara-	<i>Spiraea chamaedryfolia</i>
7		enelas, tuhkur, 'Grefsheim'	<i>Spiraea x cinerea</i> 'Grefsheim'
8		forsüütia, vänd-, 'Spectabilis'	<i>Forsythia x intermedia</i> 'Spectabilis'
9		haab, hõbe-	<i>Populus alba</i>
10		hobukastan, harilik	<i>Aesculus hippocastanum</i>
11	+	jalakas, harilik	<i>Ulmus glabra</i>
12	+	jugapuu, harilik	<i>Taxus baccata</i>
13		jugapuu, ida-	<i>Taxus cuspidata</i>
14		kadakas, kirju, 'Blue Carpet'	<i>Juniperus squamata</i> 'Blue Carpet'
15	+	kask, kuld- (arukase ja sookase hübriid)	<i>Betula x aurata</i> ( <i>Betula pendula</i> x <i>Betula pubescens</i> )
16	+	kask, soo-	<i>Betula pubescens</i>
17		kibuvits, kurdlehine	<i>Rosa rugosa</i>
18		kibuvits, kurdlehine, hübriid, 'Ritausma'	<i>Rosa rugosa</i> -Hybrids 'Ritausma'
19	+	kibuvits, kutsik-	<i>Rosa subcanina</i>
20	+	kikkapuu, harilik	<i>Euonymus europaeus</i>
21	+	kontpuu, verev	<i>Cornus sanguinea</i>



22		korgipuu, amuuri	<i>Phellodendron amurense</i>
23		kukerpuu, Thunbergi	<i>Berberis thunbergii</i>
24		kukerpuu, Thunbergi, 'Rose Glow'	<i>Berberis thunbergii</i> 'Rose Glow'
25		kuslapuu, tatari	<i>Lonicera tatarica</i>
26	+	kuusk, harilik	<i>Picea abies</i>
27	+	künnapuu	<i>Ulmus laevis</i>
28		leeder, must	<i>Sambucus nigra</i>
29		lehis, euroopa	<i>Larix decidua</i>
30		liguster, harilik	<i>Ligustrum vulgare</i>
31		lodjapuu, villane	<i>Viburnum lantana</i>
32		lumimari, harilik, teisend laevigatus	<i>Symphoricarpos albus</i> var. <i>laevigatus</i>
33		läätspuu, suur	<i>Caragana arborescens</i>
34		metsviinapuu, harilik	<i>Parthenocissus quinquefolia</i>
35		mänd, must	<i>Pinus nigra</i>
36		nulg, siberi	<i>Abies sibirica</i>
37		pappel, berliini	<i>Populus x berolinensis</i>
38	+	pihlakas, harilik	<i>Sorbus aucuparia</i>
39	+	pooppuu	<i>Sorbus intermedia</i>
40		pukspuu, harilik	<i>Buxus sempervirens</i>
41		põisenas, lodjap-	<i>Physocarpus opulifolius</i>
42		põõsasmaran, harilik, 'Friedheim'	<i>Potentilla fruticosa</i> 'Friedheim'
43		põõsasmaran, harilik, 'Orangeade'	<i>Potentilla fruticosa</i> 'Orangeade'
44		põõsasmaran, harilik, 'Pink Queen'	<i>Potentilla fruticosa</i> 'Pink Queen'
45		põõsasmaran, harilik, sort	<i>Potentilla fruticosa</i> cv.



## PUITTAIMESTIKU NIMEKIRI

46		pähklipuu, hall	<i>Juglans cinerea</i>
47	+	pärn, harilik	<i>Tilia cordata</i>
48		pärn, läiklehine	<i>Tilia x euchlora</i>
49		pärn, lääne-	<i>Tilia x vulgaris</i>
50		pärn, suurelehine, alamliik cordifolia	<i>Tilia platyphyllos ssp. cordifolia</i>
51		pöök, harilik	<i>Fagus sylvatica</i>
52		pöök, harilik, 'Atropunicea'	<i>Fagus sylvatica 'Atropunicea'</i>
53	+	remmelgas, rabe	<i>Salix fragilis</i>
54		roos, 'Robusta'	<i>Rosa 'Robusta'</i>
55	+	saar, harilik	<i>Fraxinus excelsior</i>
56		saar, pensilvaania	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>
57		sirel, harilik	<i>Syringa vulgaris</i>
58		sirel, harilik, sort	<i>Syringa vulgaris cv.</i>
59		sirel, harilik, vorm alba	<i>Syringa vulgaris f. alba</i>
60		sirel, ungari	<i>Syringa josikaea</i>
61	+	tamm, harilik	<i>Quercus robur</i>
62		tuhkpuu, läikiv	<i>Cotoneaster lucidus</i>
63	+	vaher, harilik	<i>Acer platanoides</i>
64		vaher, põld-	<i>Acer campestre</i>
65		vaher, saar-	<i>Acer negundo</i>
66	+	viirpuu, harilik	<i>Crataegus rhipidophylla</i>
67		viirpuu, karvane	<i>Crataegus submollis</i>
68	+	viirpuu, üheemakaline	<i>Crataegus monogyna</i>
69		õunapuu, aed-	<i>Malus domestica</i>







## KOKKUVÕTE

Kuessaare on eripärane linn saarel ja Lossipark on tänapäevani nii linnarahva kui ka turistide lemmikpaik, pakkudes jalutusretki ja linnulaulu ning rahustavat puudekohinat. Pargi arendamise prioriteet on inimsõbraliku ja ajaloohõngulise miljöö jätkusuutlik arendamine, mis tagab püsiväärtuste säilimise.



### Allikmaterjalid

**Soorsk, M.** Suvituselust Kuressaares. „Meie Maa“ 2004, nr-d 117, 120, 125, 127.

**Künnapuu, L.** Meie linnapargi ajaloo. „Kommunismiehitaja“ 1983, lk. 94–97.

”Meie Maa” 1929, 1932, 1936, 1937.

**Relve, H.** „Puude juurde – puud ja põõsad looduses, pärimustes ja nüüdses kasutuses“,

Tartu, Eesti Loodusfoto, 1998.

**Hageneder, F.** „Puud on tarkusekandjad“. Tallinn, Sinisukk 2006.

**Tallinna Botaanikaed, Abner, O.** Kuressaare Lossipargi puittaimestiku haljastuslik hinnang, 2010.

**Räpina Aianduskool,** dendroloogia konspekt.

Vabariigi Valitsuse 14. mai 2002. a. määrus nr. 162 „Saaremaa kaitsealuste parkide välispiiride kirjeldused“.

www.google.ee

### Kasutatud tähised

**D** = tüve ümbermõõt mõõdetuna 1,3 m kõrguselt juurekaelast

**h** = puu kõrgus



= lehtpuu



= okaspuu

*Park - see on unistus*

